

Enric Iborra

UNA RADIOGRAFIA DEL MÓN DEL LLIBRE

Ars libri. L'aventura del llibre i la paraula

Juli Capilla

312 pp., 2020, Alzira, Bromera

Ars libri. L'aventura del llibre i la paraula, de Juli Capilla, guardonat amb el Premi d'Assaig Mancomunitat de la Ribera Alta 2019, és un llibre sobre el món dels llibres, centrat sobretot en el món del llibre en català al País Valencià, del qual presenta una radiografia molt completa. Una radiografia, però, no gens asèptica. La gran varietat temàtica d'*Ars libri* està tractada des de dins, des de l'experiència del mateix autor, gràcies al fet que ha tocat totes les tecles que intervenen en aquest món. Juli Capilla ha treballat com a corrector lingüístic i d'estil, ha estat traductor i periodista, ha dirigit diverses revistes literàries, fa poc va fundar, juntament amb Mercè Climent, l'editorial Lletra Impresa, és professor de literatura en un institut. Com a escriptor, ha publicat diverses novel·les i llibres de poemes, i ara aquest assaig, en què combina la crònica, l'informe, la crítica literària, les memòries... A la varietat temàtica, per tant, s'hi afegeix la varietat d'estils i d'aproximacions.

Un dels capítols centrals d'*Ars libri* —*I com es fa un llibre?*— està dedicat al procés que comporta l'edició, tot el procés que transforma i prepara l'original d'un autor en un exemplar imprès en mans d'un lector. Llevat d'alguna breu referència de passada, Capilla no té en compte el llibre electrònic. En aquest no tenir en compte hi ha una bona part de refús, compartit per la majoria d'editorials actuals. Però es tracta d'una qüestió pendent, que mereixeria un examen detingut. És cert que el vell còdex no ha estat desplaçat per l'*e-book* tal com es pronosticava fa uns anys. O potser caldria dir que *encara* no ha estat desplaçat. A aquest *encara* no hi han contribuït les mateixes editorials. D'una banda, no oferint al lector/consumidor la possibilitat de triar entre el paper o el format electrònic. Se'ls ofereix només el format en paper. De l'altra, quan sí que s'ofereix aquesta alternativa, taxant el llibre electrònic amb preus dissuasius. No obstant això, Juli Capilla reconeix que les noves tecnologies han afectat profundament, també, el món de l'edició tradicional

en paper. Han permès abaratir els costos de producció i fer tiratges curts, pràcticament a demanda, cosa que ha ajudat considerablement a l'aparició de les anomenades editorials independents.

Les transformacions que ha experimentat l'edició en els últims anys són analitzades a fons en *Ars libri*. Hem assistit a la formació d'uns hòldings que han absorbit una gran quantitat d'editorials i, gairebé com un fenomen reflex, han aparegut moltes editorials, més petites, les anomenades independents a què m'acabe de referir, que han aprofitat l'abandonament per part dels grans grups de determinats tipus de llibres i de lectors perquè no els consideren prou rendibles econòmicament. Les petites editorials han omplert aquest buit, sense competir amb les grans. S'ha creat així un circuit real, molt valuós, però minoritari, una mica invisible, si més no segons determinats paràmetres. De la mateixa manera, han sorgit les també anomenades llibreries independents, que intenten convertir-se en centres culturals i de foment de la lectura, mitjançant presentacions, recitals, clubs de lectura, curssets, amb la voluntat de crear i d'atreure un públic que es troba una mica deseparat. El mateix públic a qui s'adrecen principalment les editorials independents.

El llibre en català sembla que no té més remei que conformar-se amb aquest públic restringit. Pel que fa a les grans superfícies, la seua presència és gairebé una batalla perduda, o simplement esquivada, perquè tampoc no es tracta de pegar-se cabotades contra la paret. No es tracta únicament, però, de les grans superfícies. Qualsevol que faça una passejada ràpida per les principals llibreries del centre de la ciutat de València —Fnac, París-València, Soriano, la Casa del Llibre— pot comprovar que la presència del llibre en català en aquests establiments no arriba ni a l'1%. Naturalment, aquestes llibreries són entitats privades que s'han de regir per criteris econòmics per alçar la persiana cada dia. Hi ha pocs llibres exposats en català perquè se'n venen pocs. I com que hi ha pocs llibres en aquesta llengua això contribueix al fet que se'n venguen pocs. Ja tenim el cercle viciós.

Un altre factor íntimament relacionat amb aquest estat de coses, que és també objecte d'anàlisi en *Ars libri*, és l'escassa visibilitat dels llibres, sobretot la dels llibres en català. Molts escriptors viuen amb amargor o amb resignació la nul·la repercussió que té el que arriben a publicar. El lector, per la seua banda, enmig de l'allau de novetats, que s'espenten i es tapen les unes a les altres, què pot fer per orientar-s'hi? Com pot assabentar-se de l'existència d'un llibre que li podria interessar? Hi ha, és clar, la crítica literària, cada vegada menys influent, que pateix la mateixa invisibilitat que la resta de la producció literària. Les xarxes socials s'han convertit en el gran aparador, però les seues mateixes dimensions fan que el llibre ho tinga difícil per fer-s'hi notar, llevat d'algunes excepcions atzaroses.

En aquesta invisibilitat influeix, en part si més no, el fet d'escriure i de publicar des d'una àrea lateral, fenomen que Juli Capilla analitza en el capítol «Escriure en català, des de la frontera». En el cas de la literatura catalana, formen part d'àrees clarament laterals els escriptors de la Catalunya Nord i de la Franja, i també els del País Valencià i de les Illes Balears. Publicar en una editorial de Barcelona dona, en principi, més visibilitat, encara que això no és garantia de res. Es tracta d'un fenomen que retrobem en qualsevol literatura, fins i tot en les més grans: en l'àrea francòfona, el reconeixement i la difusió implica publicar a París. A l'àrea anglosaxona, a Londres o a Nova York... A més, encara que la literatura és possiblement l'únic àmbit cultural en què s'ha aconseguit de preservar l'espai unitari de la llengua catalana —l'última trinxera—, les fronteres autonòmiques hi han pesat negativament des del primer moment. Així i tot, alguns autors valencians actuals, com ara Manuel Baixauli, Martí Domínguez o Joan Benesiu, han obtingut un èxit important arreu de la nostra àrea lingüística. Tots tres publiquen habitualment en editorials de Barcelona.

Siga com siga, la invisibilitat i el poc públic lector en català persisteixen. Però el sentiment de desolació no és precisament el que marca el to d'*Ars libri*. Juli Capilla ens fa veure l'altra cara de la moneda en unes pàgines en què repassa les diferents societats literàries que s'han creat al País Valencià, d'una insospitada riquesa i dinamisme. És un fet que convida a l'optimisme. O a una certa esperança, que s'ha de relativitzar, perquè als actes literaris hi solen concórrer bàsicament persones massa relacionades amb el món del llibre: els mateixos escriptors, els seus familiars i amics per la part que els toca, alguns professors... De vegades, sembla que s'escriu per a un petit cercle d'amics i coneguts, que n'hi ha quatre que escriuen i es llegeixen entre ells. La literatura esdevé així una activitat una mica endogàmica, resclosida. Això, a hores d'ara, és un fenomen que s'està donant a tot arreu. Només que en la literatura catalana es nota més perquè falla el seu públic «natural».

Al País Valencià, la normalització de la literatura catalana, consolidada pel nombre d'autors que s'hi dediquen, per la varietat de gèneres i temàtiques practicats, i sobretot, per la qualitat del material produït, no ha anat acompanyada de la creació d'un públic lector en català mínimament consistent. Si més no, això sembla d'entrada. Juli Capilla discuteix amb arguments sòlids els resultats de les enquestes que detecten un grau molt baix de lectura en català al País Valencià. Discuteix o, directament, no se les creu. Segons un informe de l'any 2014, el 77,2 % de la població de Catalunya llegeix tant en castellà com en català, una xifra que arriba, per al mateix criteri, al 55 %, pel que fa a les Illes Balears, i fins al 7 % quant al País Valencià i Aragó. Per a Capilla, «sobta que aquesta xifra siga idèntica per a aquestes dues

comunitats, la qual cosa em fa pensar que les enquestes no són del tot fiables, ateses les declaracions que vaig poder recaptar de les llibreteres i llibreters, exposades en aquest capítol, i de la desconfiança que tinc —ho dic obertament— en aquesta mena d'estudis basats únicament en telefonades més o menys aleatòries». Esmenta també un altre informe, del 2018, segons el qual el 44,3 % de la població valenciana llegeix en català almenys «en alguna ocasió».

Aquesta última xifra, més presentable, deu ser una conseqüència de la introducció del català en el sistema educatiu. Aquest àmbit és l'únic on el consum del llibre en català al País Valencià arriba a uns nivells acceptables, però això no ens ha de fer oblidar que es tracta d'un públic captiu, que llegeix, si ho fa, per obligació, i això, és clar, tant en català com en castellà. El fet és que la introducció del valencià en l'ensenyament no s'ha traduït en la creació d'un públic lector en aquesta llengua. S'ha parlat de fracàs en aquest sentit, i ho és, es mire com es mire. Llevat de les excepcions de rigor —més que excepcions, es tracta de casos aïllats— la majoria dels alumnes no s'han contagiats del virus de la lectura. Han demostrat de tenir un robust sistema immunològic al respecte.

No podia ser d'una altra manera. Contra el que pensen els ingenus, en la societat actual el sistema educatiu no pot solucionar problemes socials tan diversos com la normalització lingüística del català, la violència de gènere, el consum de drogues o el racisme. Ara s'ha posat de moda plantejar, davant qualsevol problema d'aquesta mena, la creació d'una assignatura *ad hoc*. En el cas de l'ús lingüístic, l'extensió o el simple manteniment de l'ús del valencià no pot competir amb la presència gairebé monopolística del castellà en els mitjans de comunicació, en totes les diverses formes d'entreteniment, culturals o no, i en els diversos àmbits socials. L'escola n'és un de ben important, però no és l'únic ni el més decisiu. Juli Capilla tracta tota aquesta problemàtica en el capítol «Com ensenyar literatura i fer lectors», i també en «Per què cal llegir?». En aquest últim no pot evitar de caure de vegades en la retòrica habitual, políticament i tòpicament correcta, sobre les virtualitats inefables de la lectura, en frases com ara «la lectura és una experiència que, per regla general, ens fa millor persones» o que «llegir fonamenta un *estar en el món* més harmònic amb un mateix i amb els altres». D'altra banda, els arguments a favor de les bondats de la lectura, encara que siguin benintencionats i absolutament respectables, tenen com a mínim un inconvenient: es tracta de voler que vulguen, cosa que és una contradicció.

Relacionat amb la qüestió de l'ensenyament de la literatura hi ha el cànon literari, que l'autor analitza en un capítol a part. En el sistema educatiu es fa inevitable plantejar-se la qüestió de les recomanacions i prescripcions lectores. Què s'ha de

llegir? Per poc que hi pensem, el cànon es revela fràgil i discutible. Al capdavant un repertori d'obvietats d'utilitat escassa. Afortunadament, el cànon, o els cànons, no obliguen ningú. Només als qui se'ls creuen. A l'escola o a l'institut el professorat té llibertat per a triar les lectures que vulga. Una altra qüestió és que sovint el professorat no sap què triar, perquè molts d'ells no llegeixen ni el diari. En el capítol dedicat al cànon, Capilla s'atreveix a proposar una nòmina d'escriptors catalans actuals que adquiriran o han adquirit ja la condició de clàssics. Una nòmina, potser, un pèl extensa i generosa. El capítol «Dones de literatura» intenta corregir algunes de les mancances o unilateralitats del cànon literari català.

Un altre aspecte que tracta l'autor d'*Ars libri*, amb un fort component autobiogràfic, és la llengua de l'escriptor. En moltes parts del món, com en la nostra àrea lingüística, l'escriptor es veu obligat a triar la seua llengua literària. Circumstàncies molt diverses fan que la llengua d'escriptura no sempre coincidezca amb la llengua materna, o amb la llengua de comunicació habitual, com ara en els casos, tan citats, que Capilla comenta, de Conrad i Nabokov, polonès el primer i rus el segon, que es van convertir o reconvertir —sobretot Nabokov— en escriptors de la literatura anglesa. Hi ha també l'exemple contrari de Sandor Márai, que no va abandonar mai com a escriptor el seu hongarès natiu, a pesar de viure més de quaranta anys, exiliat, lluny de la seua pàtria. Capilla discuteix i critica els arguments romànticoides que de vegades s'utilitzen per «justificar» d'escriure en català, sobretot els basats en la suposada virtualitat, inefable, de la llengua materna. En el seu cas, el pas del castellà al català li va revelar de sobte potencialitats semàntiques inaudites, estilísticament atractives.

Igualment autobiogràfic és el capítol «Literatura i tradició musical popular». Per a molta gent, la música popular en català, des dels cantautors de la Nova Cançó fins als grups que han sorgit com a bolets en les últimes dècades amb una gran varietat d'estils ha estat la porta d'entrada a un valencianisme tímid, que de vegades s'ha transformat en un catalanisme molt més decidit. El gran èxit que han tingut entre el públic més jove demostra que hi ha un sector social més o menys ampli que li agrada consumir productes culturals en català, i que té una actitud favorable i positiva envers aquesta llengua. Ara bé, una cosa és sentir una cançó i una altra de ben diferent llegir un llibre. Aquest públic sembla que llegeix poc, i quan ho fa s'estima més de fer-ho en castellà. Llegeix poc, perquè s'ha acostumat al consum de la gran varietat de productes que ofereixen els mitjans audiovisuals. Com que llegeix poc, quan ho fa, li costa un esforç excessiu. I si ho fa en català, més esforç encara. Ja tenim un altre cercle viciós. L'aparició d'una editorial com Sembra Llibres, de la mà de Joan Carles Girbés, va ser un intent decidit i intel·ligent de subministrar

una oferta de llibres que fos atractiva per a aquest públic jove. Sembla que els llibres s'han venut més o menys bé, però al final s'han venut on sempre: als instituts.

Hi ha molts altres aspectes que l'autor toca en el seu llibre i que val la pena esmentar, com ara les pàgines dedicades a la crítica literària, combinant autors molt diversos i records d'experiències personals, o la relació de la literatura —de la lletra impresa— amb l'oralitat. Aquesta última ha recuperat les posicions perdudes gràcies als moderns mitjans audiovisuals, i ha experimentat una revifalla amb la moda dels recitals poètics, dels contacontes, dels àudiollibres, o de la música popular actual que, des de Raimon fins a Bob Dylan, ha contribuït poderosament a la difusió de la poesia.

En la «Coda final» que tanca *Ars libri*, Juli Capilla expressa el temor que el llibre desaparega en l'era digital. No únicament el llibre en paper, sinó la mateixa lectura, el fet de llegir, ni que siga en format electrònic. Aquesta actitud a la defensiva contrasta amb el relat de la seua aventura personal, apassionada, amb els llibres, una aventura que ha comportat al mateix temps el descobriment de la llengua i la literatura que ha fet seues. ◀

Miquel Nicolás

DESVELLAR LA CONSCIÈNCIA AMAGADA

La consciència lingüística dels valencians (1854-1906)

Adrià Martí-Badia

316 pp., 2020, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat

La historiografia lingüística es proposa reconstruir el passat de les llengües i les seues comunitats de parlants, reunint-ne dades i interpretant-les. S'ocupa de les oportunitats comunicatives que han tingut i dels canvis en els repertoris formals que les configuren, amb els condicionants sociopolítics, econòmics i culturals de cada període. A més dels usos i les formes, els historiadors de les llengües estudien també els fenòmens de la consciència lingüística. Podríem definir aquesta com la percepció dels parlants de constituir un grup humà diferenciat dels altres, justament per la llengua singular que comparteixen. La consciència lingüística integra, doncs, la convicció de posseir una identitat pròpia, que s'expressa amb noms, símbols i referents comuns, i la voluntat d'afirmació i permanència del grup,